

УДК 338.48:330.131.7

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ГОСПОДАРСЬКИЙ РИЗИК»

*Мельникова К.В. – викладач,
Херсонський державний університет*

Постановка проблеми. У будь-якій сфері людської діяльності існують ситуації, пов'язані з ризиками. Господарські ризики стають невід'ємною частиною економічних відносин господарського механізму, який побудований згідно з принципами ринку, тобто вони є характерною рисою усіх аспектів діяльності підприємства: виробничого, збутового, фінансового, організаційно-управлінського, хоча і мають у кожному конкретному випадку свою специфіку. Ризики обов'язково необхідно враховувати та оцінювати не тільки тоді, коли рішення вже прийнято, але і завчасно, оскільки в цьому випадку маємо широку можливість вибору альтернатив.

Стан вивчення проблеми. Для того щоб дати визначення господарського ризику, необхідно розпочати з трактування поняття ризик та господарської діяльності. У науковій літературі зустрічаються досить різні поняття ризику, його рис, властивостей, елементів, функцій та факторів. Різноманітність думок про сутність ризику пояснюється багатоаспектністю цього явища, а також практично повним його ігноруванням чинним законодавством, надто обмеженим застосуванням у реальних умовах економічної та управлінської діяльності. Це пояснюється тим, що ризик - дуже складне явище, яке має безліч відмінних один від одного, а іноді й протилежних складових.

Завдання і методика досліджень. На сучасному етапі ускладнено механізми управління господарськими ризиками не тільки у зв'язку з появою багатьох нових факторів, але і з трансформацією сутності поняття «ризик», тому метою є огляд сучасних підходів до поняття «господарського ризику» та адаптація його до сучасних умов господарювання.

Результати досліджень: В економічній літературі немає однозначності в трактуванні змісту ризику, розумінні його властивостей, рис та елементів. Це пояснюється багатоаспектністю цього явища, недостатнім використанням у реальній економічній практиці й управлінській діяльності [1, с.9].

У зв'язку з цим можна виділити декілька груп учених, погляди яких на ризик концептуально різняться:

1. Так, у словнику Л. Лопатнікова ризик визначається як імовірність помилки чи успіху певного вибору в ситуації з декількома альтернативами [2, с.463-464]. А. Дубров, Б. Лагоша, Е. Хрустальов стверджують, що „під ризиком слід розуміти ймовірність (загрозу) втрат організацією частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат в результаті реалізації певної виробничої і фінансової політики"[3, с.10]. Вважаємо, що дані визначення розглядають несумісні поняття, оскільки містять різнонаправлені цілі: поряд з основною ціллю знизити ризик існує ризик збільшення успіху від господарської діяльності.

2. Н. Машина визначає ризик як „об'єктивно-суб'єктивну категорію, яка пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості і конфліктності в ситуації неминучого вибору й відображає ступінь досягнення очікуваного результату" [4, с.8].

Е. Нікбахт, А. Гроппеллі визначають ризик як відхилення очікуваних результатів від середньої або сподіваної величини. Крім того, зауважують автори, ризик також можна розглядати як шанс мати збитки або одержати доходи від певних операцій. Шанси одержати прибуток чи мати збитки можуть бути високі або низькі залежно від рівня ризику (непостійності очікуваних доходів), залежно від конкретних операцій.

Е. Нікбахт, А. Гроппеллі визначають ризик у фінансах як зростаючу функцію часу. Тобто, чим довший термін операції, тим більший ризик. Якщо гроші вкладаються на довший термін, кредитор повинен одержати винагороду за те, що взяв на себе ризик часу [5]. *Але слід зазначити, що в цих випадках ризик розглядається як позитивне явище та втрачається термінологічна суть даного поняття.* Автори відмежувалася від характеру очікуваного результату і цим надала широти поняттю ризику. Разом з тим, згаданий у визначеннях ступінь досягнення очікуваного результату є відносним параметром ризику, а на практиці поряд з відносним, як правило, застосовують абсолютний показник, який також доцільно було б відобразити у визначенні ризику.

3. І. Шевченко характеризує ризик як „небезпеку втрат, пов'язаних із специфікою тих чи інших господарських операцій" [6].

Автор праці „Основи фінансового менеджменту" Е. Брігхем розглядає ризик з погляду фінансового менеджменту і дає визначення ризику як „ймовірність того, що може відбутись будь-яка несприятлива подія" [7, с.207].

Вважаємо це визначення ризику, побудоване виключно на основі поняття ймовірності, вузьким. Ймовірність є розрахунковою величиною, а на практиці існують фактори ризику, ймовірність прояву яких виміряти неможливо. Таким чином, визначення ризику запропоноване Е. Брігхемом відображає частину ризиків, ймовірність яких можна розрахувати.

П. Фомін пояснює ризик як „можливу небезпеку втрат, пов'язану із специфікою тих чи інших природних явищ і видів діяльності людини" [8]. У праці „Міжнародні фінанси" автори О. Рогач, А. Філіпенко, Т. Шемет наводять визначення ризику, в основу якого покладено категорію невизначеності. "Ризик - це невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій, наслідком яких є збитки або зниження ефективності проекту" [9, с. 428-429].

З точки зору управління ризиками дані визначення хоч і несуть у собі закладені властивості ризиків, але не дають змоги вимірювати їх.

4. В. Савчук, С. Прилипко, Е. Величко у праці "Аналіз і розробка інвестиційних проектів" під ризиком розуміють "можливість того, що V трапиться небажана подія". Ризик властивий підприємницькій діяльності, автори ототожнюють з "можливістю втрати підприємством частини своїх ресурсів, зниженням запланованих доходів чи появою додаткових видатків внаслідок здійснення відповідної виробничої і фінансової діяльності" [10, с.257].

А. Альгін пропонує визначення ризику як „діяльність суб'єктів господарювання, пов'язану з встановленням величини невизначеності в ситуації неми-

нучого вибору, у процесі якої є можливість оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, неспіху і відхилення від мети, яка міститься в альтернативах, що обираються" [11, с.8-9].

З даних визначень випливає, що ризики, викликані помилками, обставинами та небажаними подіями приводять до втрат, але не вказується характер подій і факторів, що впливають на господарську діяльність, а також можливість виміру ризиків.

5. В. Вітлінський і П. Верченко у публікаціях, присвячених висвітленню питання ризику, зазначають, що „економічний ризик - це об'єктивно-суб'єктивна категорія діяльності суб'єктів господарювання, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації вибору і відображає ступінь відхилення очікуваного результату в небажану сторону, рівень збитків [12, с.9].

М. Лапуста і Л. Шаршукова в науковій праці „Ризики в підприємницькій діяльності" на основі аналізу підходів трактування ризику представників класичної школи Дж. Мілля і Н. Сеніора, неокласиків економічної науки А. Маршалла і А. Пігу, пояснюють ризик „як небезпеку потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів чи недоотримання доходів порівняно з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів в даному виді підприємницької діяльності. Ризик - загроза того, що підприємець зазнає втрат у вигляді додаткових видатків або отримує доходи менші від тих, на які він розраховував" [13, с.56].

Але автори не вказують, які саме збитки мають на увазі: втрати, витрати чи затрати.

Аналізуючи наукові праці, в яких висвітлюється категорія ризику, ми з'ясували, що не існує єдиного підходу до визначення поняття „ризик".

Беручи до уваги наведені вченими пояснення терміну „ризик", ми пропонуємо власне бачення даного поняття з відображенням структури даної категорії, яка проглядається у витоках слова ризик, тобто його об'єкт, ознаку і цілі. Крім того вважаємо за доцільне наголосити у визначенні на очікуваному результаті, а не на події, яка може трапитись. Адже згадується про ризик тоді, коли мова йде про досягнення певного результату, який є метою і ціллю дій конкретного суб'єкта. На наш погляд, ризик відображає невизначеність, що пов'язана з ймовірністю отримання результату, меншого від очікуваного, внаслідок змін умов діяльності в процесі реалізації прийнятих рішень.

Запропоноване визначення містить об'єкт (результат діяльності), ознаку (ймовірнісну величину такого результату) і дію (прояв обставин при реалізації прийнятих рішень), що підкреслює його повноту і логічну завершеність. Слід підкреслити універсальність такого визначення, оскільки в ньому немає прив'язки до конкретного суб'єкта чи виду господарської діяльності.

Аналізуючи визначення сукупності ризиків суб'єктів господарювання, спостерігаємо певну невідповідність. Легко помітити, що в більшості випадків автори маніпулюють трьома найпоширенішими узагальнюючими назвами ризиків суб'єктів економіки: „господарські ризики" [14, с. 184-195; 15], „економічні ризики" [16, с.9; 17, с.8] і „підприємницькі ризики" [63], не акцентуючи уваги на абсолютній категорії „ризик".

Так, Б. Райзберг зазначає, що будь-який вид підприємницької діяльності пов'язаний з ризиком, який він називає господарським або підприємницьким [18, с.27].

А. Омаров говорить про господарський ризик, оскільки він спричинений недосконалістю господарського механізму управління, пов'язаний з особою працівника, обумовлений природними факторами [19, с.40].

Отже, існує необхідність розробки єдиного підходу щодо означення ризиків, властивих суб'єктам господарювання.

З метою конкретизації поняття, що означає сукупність ризиків суб'єктів господарської діяльності, розглянемо суть кожної з наведених категорій. Вважаємо термін „підприємницький ризик” недосконалим як узагальнююче поняття множини ризиків суб'єктів економіки. Науковці визначають підприємництво як самостійну, ініціативну, системну діяльність з метою отримання прибутку [20, с.12]. Як бачимо, мета суб'єктів підприємництва чітко визначена - отримання прибутку. Відтак, термін „підприємницький ризик” охоплює ризики лише тих суб'єктів економіки, мета діяльності яких — отримання прибутку. Крім того, підприємницький ризик швидше можна розглядати як вид економічного ризику.

Розглянемо зміст терміну „економічний ризик”. Слово економіка походить від грец. *oikono-mike*, дослівний переклад - мистецтво ведення домашнього господарства [21, с.3].

Економіка представляє собою сукупність суспільно-виробничих відносин, які характеризують економічний лад суспільства, тобто базис суспільного ладу, властивий певній економічній формації. Це складна поліструктурна система, яка функціонує з метою задоволення матеріальних потреб суспільства [22]. Слід зауважити, що суспільні потреби задовольняються як прибутковими, так і неприбутковими організаціями (суб'єктами економіки).

Зміст „господарського ризику” легко зрозуміти, оцінивши такі поняття, як „народне господарство” і „господарська діяльність” з погляду законодавства, їх визначення подаються у відповідних нормативних актах України. У статті 1 Закону України „Про економічну самостійність України” від 3 серпня 1990 року зазначено, що до народного господарства України належать усі розташовані на її території підприємства, установи, організації [23]. Сукупно вони утворюють народногосподарський комплекс України. Дане визначення не охоплює українських суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність за межами території країни. Тому існують підстави вважати узагальнюючий термін „господарський ризик” таким, що не відображає повну сукупність ризиків усіх суб'єктів економіки.

Термін „господарська діяльність” розкривається в п. 1 статті 3 „Господарського кодексу України” [24]. Під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Однак, існують некомерційні організації, виникнення яких викликане потребою суспільства вирішувати проблеми, якими не займаються суб'єкти підприємницької діяльності, бо це не приносить прибутку. Некомерційна господарська діяльність - це самостійна систематична господарська діяльність, здій-

снювана суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку [24, с.3].

Оскільки некомерційні організації відрізняються значною різноманітністю щодо своїх засновників і функцій, вони можуть відноситися до різних інституційних секторів. Виділяють ринкові та неринкові некомерційні організації.

До ринкових некомерційних організацій належать некомерційні організації, які надають товари та послуги за економічно значущими цінами, тобто за ціною, яка дозволяє вплинути на рівень попиту.

До неринкових належать некомерційні організації, які надають основну частину товарів і послуг безкоштовно або за цінами, які не мають економічного значення.

Відтак, деякі неринкові некомерційні організації відпускають товар і надають послуги безкоштовно (що передбачено їх статутом). У даному випадку товар потрапляє у сферу споживання без процесу обміну. Тобто такі товари і послуги не мають мінової вартості, на основі якої формується ціна в ринковій економіці, а отже, не мають цінової визначеності. Відтак, ризики некомерційних неринкових організацій, пов'язані з виконанням статутних завдань, не входять до складу господарських ризиків.

В українському законодавстві існує ще одне роз'яснення поняття „господарська діяльність” в п. 14.1.36. Податкового кодексу України [25], що, на наш погляд, ускладнює конкретизацію даного поняття: господарська діяльність - господарська діяльність - діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами. Діяльність некомерційних організацій спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів, що неможливо без отримання доходу [24, с. 3]. З позиції даного визначення термін „господарський ризик” охоплює коло ризиків некомерційних організацій.

Таким чином, на основі аналізу термінів чинного законодавства можна стверджувати, що поняття „господарські ризики” відображає сукупність ризиків, притаманних суб'єктам економіки, однак, різноманітність визначень терміна „господарська діяльність” у різних нормативних актах ставить під сумнів повноту поняття „господарські ризики”.

Висновки та пропозиції. Оскільки туристичні підприємства є комерційними та ставлять за мету отримання господарського прибутку, вважаємо за доцільне використовувати термін „господарський ризик комерційних підприємств” як узагальнюючий термін групи ризиків, властивих туристичним підприємствам. Таким чином, господарський ризик комерційних підприємств відображає непередбачуваність, що пов'язана з імовірністю отримання результату господарської діяльності, меншого від очікуваного, внаслідок змін умов діяльності в процесі реалізації господарських рішень. Тому суб'єкт господарської діяльності у процесі своєї діяльності повинен мати здатність обрати оптимальне рішення з усіх альтернативних з найменшим ступенем ризику і з найбільшим (оптимальним) ефектом результативності.

Проведене дослідження не вичерпує поставленої проблеми та потребує подальших досліджень щодо визначення теоретичних і практичних аспектів поняття «господарський ризик комерційних підприємств», що і буде предметом подальших досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Власова Н.О., Дядюк М.А. Економічний ризик підприємств роздрібної торгівлі: Навч. посібник / Харк. держ. Університет харчування та торгівлі. – Харків, 2004. – 141 с.
2. Экономики-математический словарь / Словарь современной экономической науки / Лопатников Л.И. Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Изд. “АВФ”, 1996. – 704 с.
3. Дубров А.М., Лагоша Б.А., Хрусталеv Е.Ю. Моделирование рисковvх ситуаций в экономике и бизнесе.: Учеб. пособие.; Под ред. Лагоши Б.А.- М.: Финансы и статистика, 2000. - 176 с.
4. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 199 с.
5. Нікбахт Е., Гроппеллі А. Фінанси / Пер. з англ. В. Ф. Овсієнка та В.Я. Мусієнка; Обкладинка Лук’яненка Станіслава та Петракова Вячеслава – К.: Вік, Глобус, 1992. – 383 с.
6. Шевченко И.К. Организация предпринимательской деятельности. Учебное пособие. - Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. - 92 с.
7. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту. Переклад з англійської.-К.: „Молодь”, 1997.- 1000 с.
8. Фомин П.А. Финансы, кредит и денежное обращение: Учеб. пособие / Волгогр. гос. тех. ун-т. – Волгоград: Политехник, 2000. – 142 с.
9. Рогач О.І., Філіпенко А.С., Шемет Т.С. Міжнародні фінанси: Підручник; за ред. Рогача О. І. – К.: Либідь, 2003. – 784 с.
10. Савчук В.П., Прилипко С.И., Величко Е.Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов. - Учебное пособие. - Киев: Абсолют – В, Эльга, 1999. - 304 с.
11. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.
12. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч. посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
13. Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г. Риски в предпринимательской деятельности: Учебное пособие. - М.: Инфра-М, 1998. - 224 с.
14. Догиль Л.Ф. Хозяйственный риск и финансовая устойчивость предприятий АПК: Методологические и практические аспекты. - Минск: БГЭУ, 1999. – 238 с.
15. Хозяйственный риск и методы его измерения: Пер. с венг. / Т. Бачкаи. Д. Месена, Д. Мико и др. – М.: Экономика, 1979. – 183 с.
16. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч. посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
17. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: Навчальний

- посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 199 с.
18. Райзберг Б. А. Предпринимательство и риск. – М.: Знание, 1992. – 64 с.
 19. Омаров А.М. Предприимчивость и хозяйственный риск. Отрасливое и территориальное управление в условиях перестойки. – М.: «Система», 1991. – 154 с.
 20. Апопій В.В., Гончарук Я.А. Комерційна діяльність на ринку товарів та послуг. Підручник. К.: НМЦ „Укоопосвіта”, 2002 – 458 с.
 21. Марцин В.С. та ін. Економіка споживчої кооперації: Підручник / В. С. Марцин, І.Т. Петрук, М.В. Панасюк; За ред. В.С. Марцина. – К.: Либідь, 1996. – 400 с.
 22. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту. Переклад з англійської.-К.: „Молодь”, 1997.- 1000 с.
 23. Україна. Закон „Про економічну самостійність” від 13.09.1991 р. № 2681-III (із змінами згідно із Законом України від 01.07.2004 р. № 1720-II) // <http://www.rada.gov.ua>.
 24. Україна. Закон „Господарський кодекс України” від 16.01.2003р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18-22.
 25. Україна. Закон "Податковий кодекс України" від 02.12.2010 № 2755-VI// Відомості Верховної Ради України. - 2011, N 13-14 N 15-16, N 17, ст.112

УДК 631.1:633.18

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГАЛУЗІ РИСІВНИЦТВА

Морозов Р.В – к.е.н., ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААНУ

Постановка проблеми. Пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства.

Нині в Україні вирощуються майже всі зернові культури, але структура їх посівів має відмінності по зонах, що пояснюється їх неоднаковими природно-економічними умовами та напрямками спеціалізації регіонів. Розміщення зернового господарства в Україні вже склалося і відповідає природно-кліматичним та економічним умовам основних зернових культур.

Серед зернових культур найбільш високими та стабільними врожайми на зрошуваних землях півдня України відзначається рис. Вирощування рису пов'язане з агроекологічними умовами ландшафтів, які найбільше піддаються антропогенному регулюванню, у зв'язку з чим рис серед усіх злаків має найбільші перспективи підвищення продуктивності. Вирощування рису має важливе значення також як фактор ефективного використання малопродуктивних земель, поліпшення їх родючості і меліоративного стану та одержання на них у сівозмінах високих урожаїв інших зернових культур.